SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Matematický ústav v Opavě
Na Rybníčku 1, 746 01 Opava, tel. (553) 684 611
DENNÍ STUDIUM

ALGEBRA

Téma 5: Vektorové prostory

Základní pojmy

Vektorový prostor nad polem P, reálný (komplexní) vektorový prostor, přirozená báze vektorového prostoru P^n, lineární závislost a nezávislost vektorů, báze, dimenze; vektorové prostory konečné dimenze; souřadnice vektoru, matice přechodu mezi bázemi.

Podprostor, generátory podprostoru, lineární obal, podprostor určený soustavou homogenních lineárních rovnic; průnik $U \cap V$, součet $U + V$ podprostorů U a V, přímá suma $U \oplus V$ vektorových prostorů.

Základní tvrzení

Steinitzova věta a její důsledky, věta o dimenzi součtu a průniku podprostorů.

Základní úlohy

Rozhodnutí o lineární závislosti a nezávislosti, transformace souřadnic vektoru, určení podprostoru generátory / soustavou lineárních rovnic, nalezení báze podprostoru, určení průniku a součtu podprostorů.

Základní vzorce

$L(u_1, \dots, u_n) \equiv [\![u_1, \dots, u_n]\!] = \{a^1 u_1 + \cdots + a^n u_n; a^i \in P\}$

$U + V = \{u + v; u \in U, v \in V\}$ pro vektorové podprostory $U, V \subseteq W$

$\dim(U \cap V) + \dim(U + V) = \dim U + \dim V$

$\dim(W_1 \oplus W_2) = \dim W_1 + \dim W_2$ pro vektorové prostory W_1, W_2.

Označení

$\mathbb{R}[x]$ vektorový prostor polynomů proměnné x s reálnými koeficienty

$\mathbb{C}[x]$ vektorový prostor polynomů proměnné x s komplexními koeficienty.

$\mathbb{R}^\infty$ vektorový prostor všech posloupností reálných čísel

$\mathbb{C}^\infty$ vektorový prostor všech posloupností komplexních číšl

1. Cvičení

Kontrolní otázky

1. Definujte vektorový prostor nad polem P.
2. Ukažte, že každé pole P je vektorovým prostorem nad P.
3. Může být prázdná množina vektorovým prostorem?

4. Definujte strukturu vektorového prostoru na jednoprvkové množině. Určete jeho dimenzi.
5. Popište vektorové prostory $\mathbb{R}, \mathbb{R}^2, \mathbb{R}^k$ nad $\mathbb{R}$; $\mathbb{C}, \mathbb{C}^2, \mathbb{C}^k$ nad $\mathbb{R}$ resp. nad $\mathbb{C}$;
6. Popište vektorové prostory $\mathbb{R}[x]$, $\mathbb{R}^\infty$ nad $\mathbb{R}$, $\mathbb{C}[x]$, $\mathbb{C}^\infty$ nad $\mathbb{C}$.
7. Je-li V vektorový prostor nad polem P, definujte vektorovou strukturu na množině $V^n = \underbrace{V \times V \ldots \times V}_{n-\text{krát}}$.
8. Definujte lineární kombinaci vektorů, lineární závislost a nezávislost, množinu generátorů vektorového prostoru.
9. Definujte bázi a dimenzi vektorového prostoru, rozeberte také nekonečněrozměrný případ.
10. Ukažte, že vektory $1, i \in \mathbb{C}$ jsou lineárně nezávislé nad $\mathbb{R}$, ale lineárně závislé nad $\mathbb{C}$.
11. Jakou dimenzi má prostor $\mathbb{C}$ nad $\mathbb{R}$ a nad $\mathbb{C}$?
12. Jakou dimenzi mají prostory $\mathbb{R}^2, \mathbb{R}^k$ nad $\mathbb{R}$; $\mathbb{C}^2, \mathbb{C}^k$ nad $\mathbb{R}$ resp. nad $\mathbb{C}$? Uveďte nejméně 2 různé báze u každého z těchto prostorů.
13. Určete dimenzi vektorového prostoru $\mathbb{R}_n[x]$ polynomů jedné neurčité stupně $\le n$ nad $\mathbb{R}$ a alespoň jednu jeho bázi.
14. Jakou dimenzi má prostor $\mathbb{R}[x]$ polynomů jedné neurčité nad $\mathbb{R}$? Nalezněte k lineárně nezávislých vektorů pro každé $k \in \mathbb{N}$.
15. Je množina všech polynomů stupně n s reálnými koeficienty vektorový podprostor $\mathbb{R}[x]$?
16. Jaký nejmenší počet vektorů generuje vektorový prostor konečné dimenze n?
17. Jaký největší počet lineárně nezávislých vektorů existuje ve vektorovém prostoru konečné dimenze n?
18. Definujte podprostor vektorového prostoru W, definujte průnik $U \cap V$ a součet $U + V$ podprostorů $U, V \subseteq W$.
19. Definujte lineární obal podmnožiny a podprostor generovaný systémem vektorů.
20. Patří vektor $(1, 1, 0, 1)$ do podprostoru v $\mathbb{R}^4$ generovaného vektory $(1, 0, 0, 1), (0, 1, 1, 0)$? Své tvrzení dokažte.
21. Jaké generátory má podprostor $U + V$, má-li podprostor U resp. V generátory $u_1, \ldots, u_k$ resp. $v_1, \ldots, v_l$? Co můžeme říci o jeho dimenzi?
22. Udejte příklad podprostoru v $\mathbb{R}[x]$ dimenze 1, 2 resp. 3.
23. Udejte příklad vlastního podprostoru v $\mathbb{R}[x]$ nekonečné dimenze.
24. Pro která $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$ určuje rovnice

$$2x^1 + 3x^2 + \alpha x^3 = \beta$$

podprostor v $\mathbb{R}^3$?
25. Jaký nejmenší počet lineárních rovnic vymezuje v $\mathbb{R}^n$ podprostor dimenze $k \le n$?
26. Jakou soustavou rovnic je určen podprostor $U \cap V$ v $\mathbb{R}^n$, je-li podprostor U resp. V určen soustavou rovnic $a^i_j x^j = 0$ resp. $b^i_j x^j = 0$.
27. Uveďte soustavu homogenních rovnic vymezující podprostor v $\mathbb{R}^4$ generovaný vektorem $(1, 1, 0, 0)$.
28. Ukažte, že rovnice $x^1 + x^2 + \cdots + x^k = 0$ vymezuje podprostor v $\mathbb{R}^k$. Jakou má dimenzi? Uveďte nějakou jeho bázi.
29. Buď A nějaká matice nad $\mathbb{R}$ typu m/n. Porovnejte její hodnost s dimenzí podprostoru v $\mathbb{R}^m$ generovaného řádky matice A. Zdůvodněte.

Příklady

1. Ukažte, že v každém vektorovém prostoru V platí $(-1)v = -v,\ 0v = 0$ pro každé $v \in V$.
Návod: Upravte $v + (-1)v$.

2. Ukažte, že v každém vektorovém prostoru V nad T pro každé $v \in V, t \in T$ platí $tv = 0 \Rightarrow (t = 0$ nebo $v = 0)$.
3. Ukažte, že vektor u je lineárně závislý $\Leftrightarrow u = 0$.
4. Buďte u_1, u_2 lineárně nezávislé vektory. Ukažte, že vektory $u_1 + u_2, u_1 - u_2$ jsou také lineárně nezávislé.
5. a) Je pravda, že jsou-li x, y, z lineárně nezávislé vektory, pak také vektory $x + y, y + z, z + x$ jsou lineárně nezávislé?

   b) Jaké podmínky musí splňovat reálné číslo ξ, aby vektory $(\xi, 1, 0), (1, \xi, 1), (0, 1, \xi)$ z $\mathbb{R}^3$ byly lineárně závislé? Jak tomu bude, zaměníme-li $\mathbb{R}^3$ za $\mathbb{Q}^3$?

   c) Určete ξ tak, aby vektory $(1, 1, 1), (1, \xi, \xi^2)$ v $\mathbb{R}^3$ byly lineárně nezávislé.

   d) V bázi $\{e_1, e_2, e_3, e_4\}$ 4-rozměrného vektorového prostoru V jsou dány vektory $\xi = (1, 0, 0, 0)$, $\eta = (1, 1, 0, 0)$, $\lambda = (1, 1, 1, 0)$, $\kappa = (1, 1, 1, 1)$. Vyšetřete, zda $\xi, \eta, \lambda, \kappa$ je báze V. Nalezněte dvě báze prostoru V, které nemají žádný vektor společný, a přitom první obsahuje vektory ξ, η a druhá vektory λ, κ.
6. Buďte $u_1, u_2, \ldots, u_k$ lineárně nezávislé vektory, buď v vektor takový, že vektory $u_1, u_2, \ldots, u_k, v$ jsou lineárně závislé. Ukažte, že v je lineární kombinací vektorů $u_1, \ldots, u_k$.
7. Popište vektorový prostor $\mathbb{R}$ nad Q.
8. a) Rozhodněte, zda množina všech matic typu m/n s operacemi sčítání matic a násobení matice číslem, je vektorový prostor. V kladném případě určete jeho dimenzi a nalezněte bázi.

   b) Rozhodněte, zda množina všech čtvercových matic řádu n s operací násobení matic a násobení matice číslem, je vektorový prostor.
9. Nechť V je množina všech uspořádaných dvojic reálných čísel. Pro libovolné prvky $x = (x_1, x_2), y = (y_1, y_2)$ z V a libovolný skalár $\alpha \in \mathbb{R}$ klademe:

   $$x + y = (x_1 + y_1, x_2 + y_2),$$
   $$\alpha x = (\alpha x_1, 0),$$
   $$-x = (-x_1, -x_2)$$

   Je V při takto definovaných operacích vektorový prostor?
10. Uvažujme množinu všech posloupností komplexních čísel $x = \{x_i\}_{i=1}^{\infty}$, $x_i \in \mathbb{C}$, vyhovující podmínce $\sum_{i=1}^{\infty} |x_i|^2 < \infty$. Definujeme operace sčítání posloupností a násobení posloupnosti komplexním číslem takto:

    $$x + y = \{x_i + y_i\}_{i=1}^{\infty}, \qquad \alpha \cdot x = \{\alpha \cdot x_i\}_{i=1}^{\infty}.$$

    Uvedenou množinu s operacemi $+$ a $\cdot$ označme l^2. Ukažte, že l^2 je vektorový prostor a určete jeho dimenzi. (Návod: Využijte Minkowského nerovnost $|\xi + \eta|^2 \le 2(|\xi|^2 + |\eta|^2)$, kterou dokažte.
11. Ověřte přímým výpočtem, že vektory $(1, 1, 1), (1, 1, 0), (1, 0, 0)$ tvoří bázi prostoru $\mathbb{R}^3$.
12. Ověřte přímým výpočtem, že vektory $1 + i, 1 - i$ tvoří bázi vektorového prostoru $\mathbb{C}$ nad $\mathbb{R}$. Jaké souřadnice má komplexní číslo $a + bi$ v této bázi? Jaké souřadnice mají vektory $1 + i, 1 - i$ v této bázi?
13. Uvažujme množinu $\mathbb{R}^4$ všech čtveřic reálných čísel s obvyklými operacemi sčítání čtveřic a násobení čtveřice reálným číslem. Dokažte, že $\mathbb{R}^4$ je vektorový prostor, a že množiny

    a) $(1, 0, 0, 0), (0, 1, 0, 0), (0, 0, 1, 0), (0, 0, 0, 1)$

    b) $(0, 2, 3, 1), (-1, 3, 3, 1), (1, 1, 1, 1), (2, 1, -3, 5)$
    tvoří jeho báze. Určete složky vektoru $(0, 2, 3, 1)$ v bázi (a), složky vektorů z (b) v bázi (b) a složky vektoru $(-2, 0, 3, 1)$ v bázi (a) a v bázi (b).
14. Určete všechny hodnoty parametru α pro něž jsou vektory $(1, 1, 1), (1, \alpha, 1), (2, 2, \alpha)$ lineárně závislé. (Návod. Využijte vlastnosti determinantů.)
15. Charakterizujte všechny podprostory

    a) reálného vektorového prostoru $\mathbb{R}$,

b) komplexního vektorového prostoru $\mathbb{C}$,

c) reálného vektorového prostoru $\mathbb{C}$.

16. Rozhodněte, zda množina

$$L = \{(x_1, \dots, x_n) \in \mathbb{R}^n \mid x_1 + x_2 + \cdots + x_n = 0\}$$

je podprostor v $\mathbb{R}^n$.
(Návod: Určete dimenzi součtu daných podprostorů.)

17. Rozhodněte, zda následující množiny tvoří vektorové podprostory v $\mathbb{R}[x]$

$$W = \{f \in \mathbb{R}[x];\ f(1) = 0\},$$
$$W = \{f \in \mathbb{R}[x];\ f(0) = 1\},$$
$$W = \{ax^3 + bx + c;\ a, b, c \in \mathbb{R}\}.$$

Výsledky: ano, ne, ano.

18. Nalezněte bázi vektorového podprostoru v $\mathbb{R}^4$ generovaného vektory
   (a) $(1, 5, 6, 7), (2, 3, 5, 7), (1, 3, 4, 5), (3, 2, 5, 8)$
   (b) $(0, 2, 2, 1), (3, 5, 8, 4), (2, 4, 6, 3), (1, 3, 4, 2)$

   Návod: Sestavte matici z uvedených řádkových vektorů, převeďte ji na schodovitý tvar, a vynechte nulové řádky.

19. Ukažte, že návod k předchozímu příkladu je správný.
   Návod: Ukažte, že elementární řádkové úpravy nemění lineární obal množiny řádkových vektorů.

20. Určete průnik podprostorů $U, V \in \mathbb{R}^6$ generovaných vektory

$$\begin{aligned} U &: u_1 = (1, 3, 7, -1, 0, 1), \quad & u_2 &= (2, 5, 2, 0, 1, -1) \\ V &: v_1 = (2, -1, -2, 0, 3, 1), \quad & v_2 &= (5, 7, 7, -1, 4, 1) \end{aligned}$$

   Návod: Hledejte všechna α_i, β_i, pro něž $\alpha_1 u_1 + \alpha_2 u_2 = \beta_1 v_1 + \beta_2 v_2$.

21. Buď dána soustava lineárních homogenních rovnic $\sum_{j=1}^{k} a_{i,j} x_j = 0, a_{i,j} \in \mathbb{R}$. Ukažte, že množina všech řešení $(x_1, \dots, x_k)$ tvoří vektorový podprostor v $\mathbb{R}^k$.

22. Nalezněte bázi vektorového podprostoru v $\mathbb{R}^3$ vymezeného soustavou rovnic

$$3x_1 + 2x_2 + 5x_3 = 0$$
$$2x_1 + x_2 - x_3 = 0$$

23. Nalezněte soustavu homogenních rovnic vymezující podprostor v $\mathbb{R}^5$ s generátory

$$(1, 3, 4, 2, 1),\ (3, 5, 8, 4, 3),\ (5, -1, 4, 2, 5).$$

24. Dokažte, že vektory $(1, 1, 0, 0), (1, 0, 1, 1)$ a vektory $(2, -1, 3, 3), (0, 1, -1, -1)$ generují týž podprostor v $\mathbb{R}^4$.
   Návod: Hledejtete dimenzi součtu těchto podprostorů.

25. Dokažte, že $\mathbb{R}^4$ je přímým součtem podprostorů U, V generovaných vektory $(1, 2, 1, 2)$, $(2, 0, 2, 0)$ a $(1, 1, 3, 3)$, $(5, 5, -1, -1)$.
   Návod: Spočtěte $\dim(U + V)$, $\dim(U \cap V)$.

26. Ve vektorovém prostoru V dimenze 6 jsou dány podprostory L_1, L_2. Určete bázi a dimenzi těchto podprostorů a zjistěte, zda jeden z nich není podprostorem druhého:

$$L_1 = [\![(2, 1, 1, 0, 0, 1),\ (2, 2, 1, 1, 0, 0),\ (2, -1, 1, -2, 0, 3)]\!]$$
$$L_2 = [\![(0, 1, 0, 1, 0, -1),\ (4, 2, 2, 0, 0, 2),\ (1, 1, 0, 2, 1, 0)]\!]$$

   ($[\![\,]\!]$ označuje lineární obal, vektory jsou zapsány pomocí složek v pevně zvolené bázi).

27. Nechť L_1, L_2 jsou podprostory v čtyřrozměrném vektorovém prostoru V. Určete bázi a dimenzi $L_1 + L_2$, $L_1 \cap L_2$, je-li

$$L_1 = [\![(1, 1, 0, 0),\ (0, 1, 1, 0),\ (0, 0, 1, 1)]\!]$$
$$L_2 = [\![(1, 0, 1, 0),\ (0, 2, 1, 1),\ (1, 2, 1, 2)]\!]$$

28. Vektory e'_1, e'_2, e'_3 mají v bázi e_1, e_2, e_3 tyto souřadnice:

$$e'_1 = (1, 1, 0), \quad e'_2 = (1, -1, 0), \quad e'_3 = (0, 0, -1).$$

Určete matici přechodu od báze (e_1, e_2, e_3) k bázi (e'_1, e'_2, e'_3) a matici přechodu od báze (e'_1, e'_2, e'_3) k bázi (e_1, e_2, e_3). Jsou-li $(2, 1, 3)$ souřadnice vektoru x v bázi (e_1, e_2, e_3), určete souřadnice tohoto vektoru v bázi (e'_1, e'_2, e'_3).

2. Zápočtové příklady

1. Ukažte, že systém vektorů u, v, w je lineárně nezávislý právě tehdy, když je systém $u + v, v + w, u + w$ lineárně nezávislý.
2. Určete všechny hodnoty parametru α, pro něž jsou vektory $(1, \alpha, 1)$, $(3, 4, 7)$, $(\alpha, 3, 5)$ lineárně závislé.
3. Nalezněte bázi vektorového podprostoru v $\mathbb{R}^6$ generovaného vektory $(1, 3, 4, 2, 5, 7)$, $(5, 3, 8, 4, 13, 17)$, $(3, -1, 2, 1, 5, 6)$, $(5, -3, 2, 1, 7, 8)$, $(3, 1, 4, 2, 7, 9)$, $(7, -5, 2, 1, 9, 10)$. Popište tento podprostor soustavou lineárních homogenních rovnic.
4. Nalezněte průnik vektorových podprostorů $U, V \subset \mathbb{R}^6$ generovaných vektory

$$U : (1, 5, 6, 3, 4, 7),\ (2, 2, 1, 5, 2, 1),\ (3, 3, 2, 0, 1, 5),$$
$$V : (2, 1, 1, 3, 2, 3),\ (5, 8, 8, 11, 8, 11),\ (7, 6, 4, 8, 5, 9).$$

5. Buď V podprostor konečněrozměrného vektorového prostoru U, $\dim V = \dim U$. Dokažte, že $U = V$.
6. Buďte U, V dva podprostory vektorového prostoru W. Nechť $\dim U + \dim V = \dim(U + V) = \dim W$. Ukažte, že pak $W = U \oplus V$.
7. Buď $W = U \oplus V$ rozklad vektorového prostoru W na přímé sčítance, buď $u_1, \dots, u_n$ báze v U, buď $v_1, \dots, v_m$ báze ve V. Dokažte, že $u_1, \dots, u_n, v_1, \dots, v_m$ je báze ve W.
8. Ukažte, že platí $U \subset V, U \neq V$ jsou-li U, V podprostory v $\mathbb{R}^6$ generované vektory

$$U : (3, 5, 2, 8, 1, 1),\ (2, 1, 1, 2, 3, 0),\ (0, 7, 1, 10, -7, 2)$$
$$V : (-1, 3, 0, 4, -5, 1),\ (3, 5, 3, 1, 3, 1),\ (1, 4, 2, -1, 0, 1)$$

9. Nechť $\mathbb{C}[x]$ je systém všech polynomů proměnné t s komplexními koeficienty, uvažovaný s operacemi sčítání polynomů a násobení polynomu komplexním číslem.
   a) Ukažte, že $\mathbb{C}[x]$ je komplexní vektorový prostor. Co je nulovým prvkem v $\mathbb{C}[x]$?
   b) Určete, zda následující vektory z $\mathbb{C}[x]$ jsou lineárně závislé nebo nezávislé: $1, t, t^2, \dots, t^n, \dots$.
   c) Nechť u, x, y, z jsou vektory z $\mathbb{C}[x]$ definované vztahy

   $$u(t) = 1 + t + t^2, \quad x(t) = 1, \quad y(t) = t, \quad z(t) = t^2.$$

   Ukažte, že tyto vektory jsou lineárně závislé, ale libovolné tři z nich jsou lineárně nezávislé.
10. Polynom $x \in \mathbb{C}[x]$ nazveme *sudým*, když $x(-t) = x(t)$ pro každé t a *lichým*, když $x(-t) = -x(t)$ pro každé t. Ukažte, že třída M sudých i třída N lichých polynomů tvoří podprostor v $\mathbb{C}[x]$, a že $\mathbb{C}[x] = M \oplus N$ (přímý součet).

11. Uvažujme vektorový prostor $\mathcal{M}_2(\mathbb{R})$ čtvercových matic řádu 2 nad $\mathbb{R}$ s operací sčítání matic a násobení matice reálným číslem

    a) Určete dimenzi tohoto prostoru a nalezněte alespoň jednu jeho bázi. Určete složky vektoru

    $$\begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 2 & -1 \end{pmatrix}$$

    v této bázi.

    b) Rozhodněte, zda vektory

    $$\begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 3 & 4 \end{pmatrix}, \quad \begin{pmatrix} 2 & 1 \\ 4 & 3 \end{pmatrix}, \quad \begin{pmatrix} 2 & 2 \\ 1 & 1 \end{pmatrix},$$

    jsou lineárně závislé nebo nezávislé.

    c) Rozhodněte, zda podmnožina M všech matic typu

    $$\begin{pmatrix} a & 1 \\ 1 & b \end{pmatrix}, \quad a, b \in \mathbb{R}$$

    tvoří vektorový podprostor $\mathcal{M}_2(\mathbb{R})$.

    d) Uveďte příklad 2-rozměrného podprostoru v $\mathcal{M}_2(\mathbb{R})$.